

Konkoly Thege - Szabó-kúria

Környe, Nagytágyos-pusztá

Hrsz.: belterület 3663/19; Műemléki törzsszám: 2619

Szabadon álló, téglalap alaprajzú földszintes, kontytetővel fedett épület. DNy-i oldalához négy toszkán fejezetes oszloppal alátámasztott portikusz csatlakozik. A homlokzatok és a belső is jelentősen átépítve.

*Építtető: Konkoly Thege család
Klasszicista, 1855.¹*

Előzmények

Jelen munka a Környei Vagyonkezelő és Szolgáltató Kft. megbízásából készült. Hasonló jellegű és mélységű kutatási dokumentáció összeállítására a kúria egyetlen átalakításakor sem került sor, az épület második világháború utáni újrahasznosításának jellegét nagyban meghatározta, hogy egy állami gazdaság tulajdonába került. Ezért az építéstörténet csupán a gyér írásos és képi forrásokra, valamint a jelenlegi állapot helyszíni tapasztalásaira támaszkodhatott.²

Rövid családtörténet

A Konkoly Thege nemzetség ősei a honfoglaló magyarság egyik törzsének tagjától származnak. Már az Árpádházi királyok idején Komárom vármegye területén birtokosok voltak, és jelentős tisztségeket viseltek.³

"Ketel kumán magyar vezér a Vág alsó részét, a Nyitra és Zsitva folyó vidékeit hóditotta meg. Ebből egy részt a Nyitra vize szomszédságában lévő Zsitva folyó mentén, Thege nevű kumai magyar vezérnek adott ahol most Ó- és Ujgyalla és Konkol pusztá fekszik."⁴ Innen származik a Konkoly Thege nemes család. Fényes Elek munkájában a forrást nem nevezi meg. Okmányok tanúskodnak azonban arról, hogy a

¹ A Genthon-féle monográfiában az épület nem szerepel (*Genthon István: Magyarország művészeti emlékei I. Dunántúl. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1959.*), a *Magyarország műemlékjegyzéke. Komárom-Esztergom megye* c. kötetben pedig tévesen egy másik épület van megadva. (*Magyarország műemlékjegyzéke. Komárom-Esztergom megye. Szerk. Bardoly I. - Haris A. KÖH, Budapest, 2006. pp. 83.*)

² Az épületre vonatkozó kutatásunk nem vezetett eredményre sem az esztergomi, sem a tatabányai levéltárban. A Konkoly Thege család levéltára Osloba került a család ottani leszármazottaihoz. A családtörténetet az ő kutatásaik alapján állítottam össze. Lsd. *Családi történelem. 1985.*

³ Családi történelem. A Konkolj Thege Nemzetség. Szerk.: Dr. Konkolj Thege Balás és Konkolj Thege Miklós. Oslo, 1985. Kézirat. URL: <http://konkoly-thege.com/huhist.html> (*Továbbiakban: Családi történelem, 1985.*)

⁴ Fényes Elek: A magyar Birodalom statistikai, geographiai és történeti tekintetben. 1. kötet. Komárom vármegye. Pest, 1848. p. 82-83.

család ősei már az 1200-as évek elején, a Fényes Elek által megnevezett területen birtokoltak és jelentős közéleti szerepet tölthettek be.⁵

A családi levéltárban Fasc.29.-1-/a. alatt őrzött okmányjegyzék, [...] egy **1242.** évből eredő okmányt regisztrál, ill. tárgyal. Az okmány kivonatos leírása szerint az *első ismert ős Máté*, akit **”Mathæo de Terra Concol”**-nak nevez. [...] Comes Paulus de Concol fia az első, akit egy **1328-as** okmány **Stephanus de Concol dictum Thege**, majd egy **1357-es** okmány mint **Stephanus nobilis Thege de Concol**-nak nevez meg. Ezen Stephanus fiai, Nikolaus Thege de Konkol és Petrus Thege de Konkol néven szerepelnek egy 1357. és 1377.-i okmányban. Ekként íródik a családi név a 17. század végéig a latin nyelvű okmányokban.⁶

A család tagjai évszázadokig komoly közéleti szerepet tölthettek be Esztergom és Komárom vármegyében. Konkoly Thege László a 17. sz. végén és a 18. sz. elején első alispáni posztot viselt Esztergom vármegyében. Konkoly Thege Imre és Béla 1896-ban vármegyei bizottsági tagok voltak. Konkoly Thege Lajos pedig a vármegye főszolgabírája volt a gesztesi járásban még 1904-ben is. Ugyanitt 1923-tól Konkoly Thege István töltötte be a szolgabírói tisztséget.⁷

A család leghíresebb tagja *Konkoly Thege Elek*⁸ (1813-1884) fia, **Konkoly Thege Miklós**⁹ (1842-1916) volt. Életútját számos írás feldolgozta.¹⁰

⁵ *Családi történelem, 1985.*

⁶ *Családi történelem, 1985.*

⁷ Virág Zsolt: Magyar kastélylexikon. Komárom-Esztergom megye kastélyai és kúriái. 4. kötet. Fo-Rom Invest, Budapest, 2003. pp. 80.

⁸ Szülei: Konkoly Thege Gábor és Galambos Mária. Felesége: Bernátfalvi Földváry Klára.

⁹ Szülei: Konkoly Thege Elek és Bernátfalvi Földváry Klára; Felesége: Madarassy Erzsébet.

¹⁰ Középiskolai tanulmányait magánúton folytatta. 16 évesen a pesti egyetemen először *jogot*, majd érdeklődésének megfelelően *fizikát* tanult. Tanulmányait 1860-tól *Berlinben* folytatta, ahol megismerkedett a *csillagászattal* is, tanára Johann Franz Encke volt. 1861-ben nyert doktori oklevelet. 1867. április 26-án *Komárom megye aljegyzője* lett, azonban a hivatalhoz nem volt kedve, arról csakhamar lemondott, és kizárólag a *csillagászati tanulmányoknak* szentelte idejét. *1869-ben ógyallai birtokán csillagvizsgálót építtetett*, amelyet az évek során nemzetközi hírű obszervatóriummá bővített. Megfigyelései 1871-ben kezdődtek. Leginkább a meteorok és üstökösök kutatása során ért el jelentősebb eredményeket, de foglalkozott bolygók észlelésével és spektroszkópiás (színképelemzéses) vizsgálatokkal is. A csillagászat műszaki oldala sem hagyta hidegen, több távcsövet, spektroszkópot is tervezett illetve készített. 1890. szeptember 19-től *1911-ben történt nyugállományba vonulásáig* társadalmi munkában látta el a *Meteorológiai és Földmágnességi Intézet igazgatói posztját*. Ebben a pozíciójában szervezte meg az egész országban az időjárás-előrejelzés távirati terjesztését. Tata város szabadelvű programmal megválasztott *országgyűlési képviselőjeként* (1896-1905) elsősorban a csillagászat és a közlekedés ügyéért lobbizott. 1896-ban *miniszteri tanácsosi* címet kapott. 1899. május 16-án kelt "Ajándékozási szerződés"-ben ógyallai birtokát és az obszervatóriumot a magyar államnak adományozta. *Vargha Domokosné: Konkoly Thege Miklós (1842-1916). Magyar Elektronikus Könyvtár, URL: http://mek.oszk.hu/05300/05391/pdf/Vargha_KonkolyThege_Csill.pdf; Bencze Cs. Attila: Konkoly-Thege Miklós - amikor a földön járt. In: Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára Évkönyvei 14. Esztergom, 2005 p. 110-113.; Konkoly Thege Miklós emlékezete. Összeáll.: Bartha Lajos. Magyar Csillagászati Egyesület, Budapest, 1992.; Kelényi B. Ottó: A magyar csillagászat története. Budapest, 1930. p. 33-42, 49-50.*

A családi címer:

"A zöld címerpajzsban ezüst *egyszarvú* görbe *kardot* emel a magasba. A címerpajzs feletti zárt sisakon lévő leveles koronából kardot tartó egyszarvú emelkedik. Sisakdísz: vörös/ezüst, arany/zöld." (1. kép)

"Dr. Konkoly Thege Balázs (Sándor fia) részére, a Belügyminisztérium által 1944. május 19-én 7.151/44. szám alatt kiállított okmány ezt a címerleírást tartalmazza: Álló, csücsköstalpú kék pajzsban zöld mezőn ágaskodó fehér egyszarvú első lábaival kivont kardot tart. A pajzsban lévő, koronás, zárt lovagsisak dísz: a pajzsbeli egyszarvú növekvően. A sisaktakarója: Jobbról kék-arany; balról vörös-ezüst.¹¹ Ez a címerváltozat látható tárgyalt épületünk timpanonjában. (2. kép¹²)

1-2. kép

Építéstörténet

Környe község a Tatai-medencében, a Gerecse és a Vértes hegység szelíd lankái között terül el Komárom-Esztergom megyében, Tatabánya megyeszékhelytől 5 kilométerre, délnyugatra. Területe 45 km², melyhez Környebánya, Szentgyörgypusztá, Tagyospusztá és Irtáspusztá is hozzátartozik.

A község területe már az őskorban lakott volt, határában kő-, bronz-, és vaskori, sőt kelta leletek is kerültek felszínre.

A római korban egy kisebb erősség állt a falu határában, **Quirinum** néven.

A települést a kora középkorban királyi birtokként kezelték, a népvándorlást követően 250 évig avarok laktak a környéken.

A vármegyerendszer kiépülése után, **1238-ban** történik az első okleveles említése **Kernye** alakban. Névváltozatai: **Köves Környe**, majd **Környe**.

¹¹ *Családi történelem, 1985.*

¹² Részlet egy 1961-es fotóról. Forster Központ. Fotótár. Lelt.sz.: 057.008aN.

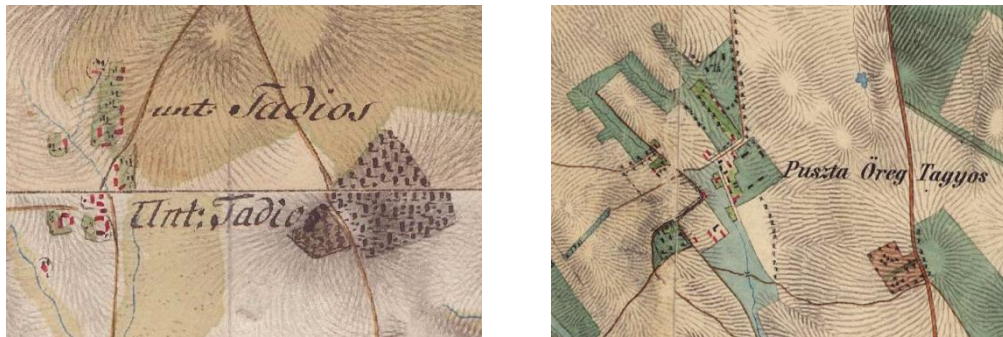
A török világban a környék teljesen elnéptelenedett.

1694 környékén a kálvinisták népesítették be a vidéket.

1743–1745-ben Esterházy József gróf németeket telepített a faluba. Az ide tartozó pusztákon azonban egészen magyar maradt a lakosság.

Tagyospusztára 1635-ben Pajor János halála után, Laky István és Mórocz István nyerne királyi adományt, melynek azonban Vida Simon és Csúzy Gáspár ellentmondanak.¹³

A pusztá beépítéséről már az első katonai felmérés¹⁴ alapján képet nyerhetünk, a második katonai felmérés¹⁵ pedig bizonyára jelzi a tárgyalt épületet is, bár annak pontos beazonosítása elég nehézkes. (3-4. kép)

3-4. kép

Fényes Elek **1848-as** művében a következőképpen írja le a települést: "Tagyos (kis és nagy), egymás mellett levő két pusztá, [...] Nagy Tagyos felső részén megy keresztül a mészárosok útja. A határ emelkedett, halmos. Kiterjedése nagy Tagyosé 2 4 0 0 , kis Tagyosé 2 2 0 0 hold körül. Mindeniknek van szőlőhegye, nagy Tagyosnak erdeje és juhtenyésztése, amannak szép urasági majorja. Kis Tagyost a Huszár család, **nagy Tagyost Konkolyiak** és Csejteyek birják."¹⁶ De tudomásunk van arról, hogy a Konkoly Thege családnak már 1848 előtt is volt itt birtoka. Konkoly Thege István fia, Ferenc itt

¹³ Borovszky Samu: Komárom vármegye és Komárom sz. kir. város. Budapest, é. n. [1906] pp. 87-89.
URL: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0012/7.html>

Fényes Elek: A magyar Birodalom statistikai, geographiai és történeti tekintetben. 1. kötet. Komárom vármegye. Pest, 1848. pp. 195.

¹⁴ *Első Katonai Felmérés 1780-1784.* HUNGARICANA Közgyűjteményi Portál. URL: <http://mapire.eu/hu/map/firstsurvey/?bbox=2037438.5435699087%2C6035246.80261263%2C2040701.4492148322%2C6036625.057778898>

¹⁵ *Második Katonai Felmérés 1806-1869.* HUNGARICANA Közgyűjteményi Portál. URL: <http://mapire.eu/hu/map/secondsurvey/?bbox=2035436.8488916906%2C6034734.435657406%2C2041962.6601815375%2C6037490.94598994>

¹⁶ Fényes Elek: A magyar Birodalom statistikai, geographiai és történeti tekintetben. 1. kötet. Komárom vármegye. Pest, 1848. pp. 195.

született Tagyospusztán 1824-ben. 1848-ig nemesi testőr volt Bécsben, majd Komárom várában szolgált annak feladásáig.¹⁷

A gyér írásos anyag és a közelmúltban még fellelhető épületállomány alapján tudjuk, hogy a 19. század elejétől a Konkoly Thege család tagjai *öt kúriát is építtettek Nagytagyospusztta területén.*¹⁸ Az építtető családtagot azonban csak egy esetben¹⁹ lehet beazonosítani.

Kutatásunk tárgyát képező kúria építtetőjét sem ismerjük, levéltári adatok nem támasztják alá a tulajdonos személyét, csupán a timpanonban látható Konkoly Thege címer utal a családra, és az alatta elhelyezkedő évszám az építés dátumára - **1855.**²⁰

(2. kép)

Nem tudjuk, hogy közvetlen kapcsolatba hozható-e az épület *Konkoly Thege Elekkel*, Konkoly Thege Miklós apjával, aki a közelben *1856-ban* építtetett kúriát.²¹ Borovszky feljegyzése szerint később ennek az épületnek a parkjában végezte csillagászati megfigyeléseit a 19. század végén és a 20. század elején fia, *Konkoly Thege Miklós*, aki 1904-től, édesanyja halála után²², majd 1911-es nyugdíjazásától egyre többet tartózkodott tagyosi birtokán²³.

Több életrajzi írója említi, hogy "... egy kis "házi csillagdat" is berendezett nagytagyosi birtokán [...], hogy ha kevés pihenőnapján is nézegetni akarja az égitesteket, itt is rendelkezésére álljon egy műszer.²⁴ Miután ógyallai birtokát és a maga alapította csillagvizsgáló obszervatóriumot a magyar államnak adományozta, "... a maga részére nagytagyosi birtokát tartotta meg, hol csinos kastélya és csillagászati obszervatóriuma

¹⁷ Virág Zsolt: Magyar kastélylexikon. Komárom-Esztergom megye kastélyai és kúriái. 4. kötet. Fo-Rom Invest, Budapest, 2003. pp. 80.

¹⁸ Konkoly Thege-kúria, Tagyospusztta 9. Építtető: Konkoly Thege Elek, 1856.; Konkoly Thege - Dinnyés - kúria, Konkoly Thege - Asztalos -kúria, Tagyospusztta 41.; Konkoly Thege - Galambos-kúria, Tagyospusztta 25. Virág Zsolt: Magyar kastélylexikon. Komárom-Esztergom megye kastélyai és kúriái. 4. kötet. Fo-Rom Invest, Budapest, 2003. p. 80-83.

¹⁹ Konkoly Thege-kúria, Tagyospusztta 9. Építtető: Konkoly Thege Elek, 1856.

²⁰ MDCCCLV

²¹ Borovszky Samu: Komárom vármegye és Komárom sz. kir. város. Budapest, é. n. [1906] pp. 87-89.

URL: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0012/7.html>; Virág Zsolt, id. mű. p. 80-81.

²² "Posztoczkyék és Konkolyék szomszédok lettek, mivel Konkoly 1904-ben, édesanyja halála után visszavonult Nagytagyosra." In: Névadónk: Posztoczky Károly.

URL: http://www.titkom.hu/tataicsillagda_posztoczky.html

²³ "Konkoly Thege Miklós a jelen század elején a Duna jobb oldalán lévő nagytagyosi birtokán – ahová pihenni szokott visszavonulni – ugyancsak berendezett magának egy kis csillagvizsgálót. [...] Hullócsillagok megfigyelésére egy terasz állt rendelkezésre, és minden nyáron Ógyalla és Nagytagyos között korrespondeáló hullócsillag-megfigyelések történtek. A két észlelőállomás rakétajelekkel hasonlította össze óráit. Közvetlenül a világháború kitörése előtt a bencés rend pannonhalmi főmonostorának ajándékozta Konkoly nagytagyosi csillagvizsgálójának berendezését." In: Kelényi B. Ottó: A magyar csillagászat története. Budapest, 1930. Digitalizált változat.

²⁴ Konkoly Thege Miklós emlékezete. Összeáll.: Bartha Lajos. Magyar Csillagászati Egyesület, Budapest, 1992. pp. 12.

volt."²⁵ Kucsera Károly környei helytörténész elmondása alapján a helyiek tárgyalt épületünkkel azonosítják ezt a kastélyt, építését is a csillagásznak tulajdonítva, ami persze már a születési dátumánál fogva sem lehetséges.²⁶

Virág Zsolt kastélylexikona Borovszky alapján a Tagyospuszta 9. számú Konkoly Thege-kúriával azonosítja (építtető: Konkoly Thege Elek, 1856.) Konkoly Thege Miklós egykori családi kastélyát.²⁷

Tulajdoni iratok hiányában tehát csak az állítható biztosan, hogy tárgyalt épületünket a *Konkoly Thege család* építtette **1855-ben**, ami később a *Szabó család* birtokába került. Szabó Sándor budapesti lakosnak 1935-ben nagy kiterjedésű földbirtoka volt Nagytagyospusztán.²⁸

Az egykori kastély elnevezés alapján sem lehet az épületet beazonosítani, hiszen a kastély és a kúria közötti különbséget még a szakirodalom is nehezen választja külön, sokáig össze is mosta a jelentésüket.²⁹

Az első műemlékjegyzékbe - amiben tárgyalt épületünk **1964-ben** már (MJ-Műemlékjellegű besorolással) szerepel - így kerül be: Környe, Nagytagyos-puszta, Lakóház, v. *Konkoly-Thege kastély*, későklasszicista, 1855.³⁰ Ugyanezzel a megnevezéssel ("Lakóház, volt Konkoly-Thege kastély") került be a következő, **1976-os**, majd az **1990-es** jegyzékbe is.³¹

²⁵ Alapi Gyula dr.: Konkoly Thege Miklós. In: Komáromi Ujság. XVI. évfolyam, 8. sz. Komárom, 1916. február 24. pp. 3.

²⁶ Szalontay Csaba szíves közlése.

²⁷ "Konkoly Thege [Miklós] már korábban, 1901-ben felszerelt szülei itteni birtokán, a nagytagyospusztai kúria parkjában is egy kisebb meteorológiai állomást, majd 1905-ben egy [...] csillagvizsgálót is létesített itt, mely gyakorlatilag az ógyallai csillagvizsgáló fiókbiszervatóriumaként működött. (A közeli Erdőtagyospusztán egy másik csillagvizsgáló is létesült, ezt Posztoczky Károly emeltette Konkoly Thege - azóta lebontott - kúriájának hatására.)" Virág Zsolt: Magyar kastélylexikon. Komárom-Esztergom megye kastélyai és kúriái. 4. kötet. Fo-Rom Invest, Budapest, 2003. p. 80-81.

²⁸ Virág Zsolt: Magyar kastélylexikon. Komárom-Esztergom megye kastélyai és kúriái. 4. kötet. Fo-Rom Invest, Budapest, 2003. pp. 83.

²⁹ A fogalmi tisztázásra Badál Edét idézzük: "A "kúria" szó a középkori latin "curia nobilitaris" kifejezésből ered [...] jelentése [...] változott, hol épületet, hol telket jelentett. [...] A XIX. században [...] a szakirodalomban a most már magyarosan írt "kúria" szóról nevezik el azt az épülettípust, amelyet ezek a - főként klasszicista stílusban - épült nemesi lakóházak, "udvarházak", "úrilakok" képviselnek. [...] "Kúria: a kastélynál kisebb igényű nemesi lakóház, szintén szabadon áll, kisebb parkban vagy csak kertben." Rados [...] a kastélyok egyik típusaként tartja nyilván a "nemesi kúriákat", ám az "úrilak", ill. "kiskastély" elnevezést is használja. Badál Ede: Kastélyok, kúriák. Pest, Heves és Nógrád megyében. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1987. p. 13-14.

³⁰ Komárom megye műemlékjegyzéke. Országos Műemléki Felügyelőség. É. M. Építésügyi Dokumentációs Iroda, 1964. pp. 34.

³¹ MJ Nagytagyospuszta (hrsz.: 0209) Lakóház, volt Konkoly-Thege kastély, későklasszicista, 1855. Magyarország Műemlékjegyzéke. Építésügyi Tájékoztató Központ, Budapest, 1976. pp. 434.; Magyarország Műemlékjegyzéke II. köt. Országos Műemléki Felügyelőség, Budapest, 1990. pp. 774.

A legkorábbi *műemléki leírás és fotó* - ami biztosan erről az épületről készült - **1959-ből** való, ami az Országos Műemléki Felügyelőség (OMF) második világháború utáni országos felmérésében található.³²

A kúria ekkor már az állami gazdaság tulajdonában van. **1949-ben** a *Tagyospusztai Állami Gazdaság*, majd **1953-ban** a *Környei Állami Gazdaság* vagyionkezelésébe került.³³

A Távlati terv műleírása, a hozzátartozó fotó (**1959**), és a Forster Központ Fotótárában található további négy fotó (**1961**) az épületet még teljes kvalitásában láttatja.³⁴ (5-7. és 9. kép)

Itt érdekes megjegyezni, hogy az 1959-es fotón (5. kép³⁵) a portikusz központjében elhelyezkedő bejárati ajtajának jobb oldalán "MŰEMLÉK" feliratú tábla látható. Műemlékjellegű³⁶ besorolással írja le a Távlati terv³⁷ az épületet, bár a védési határozat 1962-es keltezésű.³⁸

5. kép

A Forster Központ gyűjteményeinek 1959-es és 1961-es fotói alapján tökéletes képet kaphatunk az egykori Konkoly Thege-kúria épületéről. Tisztán kivehetők azok a részletek, melyek alapján az épület méltán kapott műemléki védelmet.

Egy tipikus *klasszicista kúriát* látunk. Általánosságban ismeretes, hogy a "kúriák nem csak lakóigényt elégítettek ki, hanem a nemesi birtok központjaként gazdasági

³² Távlati terv. OMF. műemléki vizsgálata. 1959. Nagytagyos-pusztai II. ker. 39. tanya sz. Neve: v. Konkoly Thege kúria. Tulajdonosa: Környei "Felszabadulás" Állami Gazdaság. Forster Központ, Tervtár.

³³ Szalontay Csaba: Műszaki leírás. Környe, 2015. december 7. Kézirat.

³⁴ Távlati terv. OMF. műemléki vizsgálata. 1959. Leírás és fotó. Nagytagyos-pusztai, Konkoly Thege kúria. Forster Központ, Tervtár.; Forster Központ, Fotótár, Lelt. sz.: 057.008aN.1961; 055.553N; 055.554N.1961; 057.008bN.1961.

³⁵ Távlati terv. OMF. műemléki vizsgálata. 1959. Fotó.

³⁶ Jelenleg nincs jelentősége, hogy egykor MJ vagy M besorolású volt-e az épület, mert a besorolásokat összevonták, és ma csak Műemlék besorolású védettség van.

³⁷ Távlati terv. OMF. műemléki vizsgálata. 1959. Leírás.

³⁸ 50051/1962. Magyarország Műemlékjegyzéke II. köt. Országos Műemléki Felügyelőség, Budapest, 1990. pp. 774.

szereppel is rendelkeztek. [...] Gyakran előfordult azonban az is, hogy a szép fekvés, kellemes környezet a fő szempont, ezért a kúria a falutól távolabb, folyó, vagy patak partján épül."³⁹ A magyarországi kúriák többsége a 19. század első felében épült. Ezek a klasszicista kúriák már nem funkcionálnak olyan egyértelműen birtokközpontként, mint a korábbi időszak udvarházai.

A kúria épületek egyik nagy csoportja, a megjelenésük alapján az, amelyik a *kastélyépítészet szerényebb változatának* tekinthető.⁴⁰ Tárgyalt épületünket ebbe a csoportba tartozónak tekinthetjük. Ezeknél az épületeknél a klasszicista kastélyépítészet hatása olvasható le, ami elsősorban az *oszlopos, oromzatos portikusz* alkalmazásában mutatkozik meg. Az oszlopok száma, az oszlopok aránya, és az azokon nyugvó gerendázat tagolt, ill. egyszerű változata számos átmenetet képviselnek. A legáltalánosabb alaprajzi típus a *kéttraktusos*, ahol a téglány alakú épületben két sorban helyezkednek el a helyiségek.⁴¹

Tárgyalt épületünk is ebbe a típusba tartozik. (6. kép) A téglalap alaprajzú épület DNy-i hosszanti homlokzata 1 + 3 + 1 tengelyes. A középső 3 tengely előtt öt lekerekített élű vörös mészkő *lépcsőfokkal* megemelt, négy toszkán fejezetes "gerecsei" vörös mészkő *oszlopra* támaszkodó *portikusz* hangsúlyozza a homlokzatot. A portikusz jobb oldalán még látható a *vas díszkorlát*.

6. kép⁴²

A portikusz hangsúlyos eleme a gazdag profilozású *timpanon*, képmezőjében a Konkoly Thege család *címerével* (lásd: címerleírás), ami széles, szintén gazdagon profilozott gerendázaton nyugszik. Ennek képmezőjében helyezkedik el az építés dátuma: MDCCCLV.

³⁹ Kelényi György: Kastélyok, kúriák, villák. Corvina, [Budapest] 1980. p. 30-33.

⁴⁰ Kelényi György: Kastélyok, kúriák, villák. Corvina, [Budapest] 1980. p. 32-33.

⁴¹ Kelényi György: Kastélyok, kúriák, villák. Corvina, [Budapest] 1980. pp. 33.

⁴² Forster Központ, Fotótár, Lelt.sz.: 057.008aN.1961.

Ami jelen épületet kiemeli az egyszerűbb kúriák köréből, és valódi történeti értéket képvisel, az a klasszicista kúriák körében ritkán előforduló *gazdag, figurális (főleg állat motívumos) dombormű díszítés* a portikusz párkányzatának képmézejében, az oszlopok fölötti, és az összes többi homlokzat ablaknyílása fölötti szemöldökökben. A homlokzatokat gazdagon díszített *korinthoszi fejezetes pillérek* fogják közre.

7. kép⁴³

Az ÉNy-i oldalhomlokzat 2 tengelyes. (7. kép) A bal oldali mellékbejárat valószínűleg a konyhába vezetett, a jobb oldali, mellette lévő ablaknyílás pedig, a növényi díszű domborműből következően, talán az első traktusban elhelyezkedő ebédlőre nyílhatott. A belső kialakításra csak a távlati terv leírása utal 1959-ből: kétmenetes, félszélességben folyosó.⁴⁴ Hogy ez a folyosó az eredeti beosztást tükrözte-e, azt nem tudjuk, mert ez a leírás már említi a toldaléképület meglétét is, amit az állami gazdasági átalakításhoz kötnek.⁴⁵ Ugyanakkor egy az épület közepén húzódó falon a helyszíni bejárat alkalmával egy befalazott nyílás volt felfedezhető. (8. kép)

8. kép

⁴³ Forster Központ, Fotótár, Lelt.sz.: 055.553N.

⁴⁴ Távlati terv. OMF. műemléki vizsgálata. 1959. Leírás.

⁴⁵ Szalontay Csaba: Műszaki leírás. Környe, 2015. december 7. Kézirat.

Az ÉK-i hátsó homlokzat tengelykiosztása megegyezik a főhomlokzatéval: 1 + 3 + 1. Itt is gazdag, állat motívumos domborműveket találunk az ablaknyílások fölött. A homlokzat díszítése - a középső három nyílás félköríves lezárásával - egy a második traktusban kiemelkedő jelentőségű helyiség, társas-fogadó tér szerepét hangsúlyozhatta. (9. kép)

9. kép⁴⁶

Ezen a képen figyelhetjük meg az egyik, még eredeti formában meglévő *kéményt*, és a kúria *ablakainak* eredeti kialakítását. Ennek a homlokzatnak a három középső tengelyének kivételével, az ablaknyílások többszörösen tagolt profilozású keretben helyezkednek el. A valószínűleg kétrétegű nyílások osztott táblái között vas rács helyezkedik el. A kifelé és befelé nyíló szárnyakat a kétrétegű ablakszerkezet elterjedésének kezdetére jellemző falbélletbe illesztett *vaspántokkal* fogták össze. A külső szárnyakat a külső falsíkhöz illesztett *tokra* pántolták.

A homlokzatokon alacsony kő *lábazat*, a tető alatt erős kihajlású, többszörösen profilozott *ereszpárkány* fut körbe. Ereszcsatorna nincs, eredetileg sem volt.⁴⁷

A Távlati terv leírása szerint a *tető* régi apatini cseréppel van fedve, két kémény fej javításra szorul. Az épület alatt boltozott pince található.⁴⁸

A kúriát egykor tervezett *park*, *ligetes kert*, és *gazdasági épületek* vették körül.⁴⁹ (10. kép)

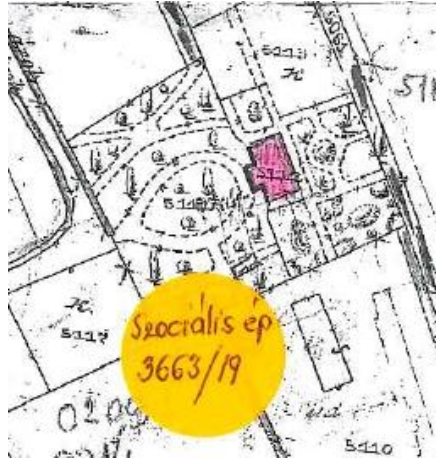
⁴⁶ Forster Központ, Fotótár, Lelt.sz.: 057.008bN.1961.

⁴⁷ Távlati terv. OMF. műemléki vizsgálata. 1959. Leírás.

⁴⁸ Távlati terv. OMF. műemléki vizsgálata. 1959. Leírás.

⁴⁹ Távlati terv. OMF. műemléki vizsgálata. 1959. Leírás szerint: elhanyagolt park, gazdasági udvarral; Forgalomban nem lévő nyilvántartási térkép. évszám nélkül. Megbízó által rendelkezésre bocsátva.

A kúria az egyszerű, kéttraktusos, középfalas alaprajzi megjelenése mellett, harmonikus arányú homlokzat elrendezésével és szokatlanul gazdag *figurális homlokzatzdíszítésével* emelkedett ki az egykori kúriaépítészet sablonjából. Ezekből az *egyedi értéket képviselő elemekből* ma már semmi sincs meg, visszaállításuk nem lehetséges. Az egyediségétől megfosztott, lecsupaszított épület elveszítette eredeti történeti és építészeti kvalitásait.

10. kép

1962-ben az Állami Gazdaság nagyüzemi tehenészetet létesített. A megnövekedett számú tehenészet dolgozóinak ellátására a kúriát *teljesen átépítették*. Főzőkonyhát és orvosi rendelőt alakítottak ki az épületben⁵⁰, annak nemcsak az eredeti történeti és építészeti értékeit figyelmen kívül hagyva, de minden "jóérzést" is teljesen nélkülözve. A kúria ekkor veszítette el nemcsak műemléki, de építészeti értékeinek is a nagy részét.

A kerti munkások kiszolgálására megépítik a DK-i oldal kis lapostetős toldalékát.⁵¹

A rendszerváltás után az épület használaton kívül marad. **2005-ben** pedig az egykori teleppel együtt felszámolják, a kúria gazdátlanává válik. A rendelőt és a konyhát már 2000-ben megszüntették.⁵² A lepusztult épületek felújítására, vagy akár őrzésére nem találnak üzleti vállalkozást, ami további teret nyújt a vandalizmusnak. A kúriát ezért "formálisan" eladják.⁵³

⁵⁰ Szalontay Csaba: Műszaki leírás. Környe, 2015. december 7. Kézirat.

⁵¹ Szalontay Csaba: Műszaki leírás. Környe, 2015. december 7. Kézirat.

⁵² Szalontay Csaba: Műszaki leírás. Környe, 2015. december 7. Kézirat.

⁵³ Szalontay Csaba: Műszaki leírás. Környe, 2015. december 7. Kézirat.

Leírás

Az épület helyszíni szemléjére 2016. április 21-én került sor, amelynek során az egykori kúriát életveszélyesen lepusztult állapotban, az összedőlés határán találtam. Felmérési terv hiányában leírásomban csak a bejárás megfigyeléseire támaszkodhattam.

A téglalap alaprajzú, középfalas elrendezésű épületen vörös mészkeő *lábazat*, a tető alatt erős kihajlású, többszörösen profilozott *ereszpárkány* fut körbe. A lábazat és a párkány *erősen hiányos, és töredezett*, mivel a tető több mint kétharmad része hiányzik, a fedélszék beomlott. Az átalakítások során felszerelt ereszcatornából csak a vas tartók maradtak meg néhány helyen. Eredetileg nem volt csatorna az ereszfölött. (11-12. kép)

11-12. kép

Az ÉNy-i főhomlokzat tengelykiosztása jelenleg értelmezhetetlen. Az eredeti 1+3+1-es ritmust befalazták, a középső tengelyben elhelyezkedő vörös mészkeő keretes egyeneszáródású főbejáratot megszüntették, de a portikusz 3 ablaktengelyét keretező *falpillér* még nyomaiban felfedezhető. A jobb oldalon 3 mellék helyiség ablakot nyitottak a portikusz mellett. A bal oldalon viszont nyitottak egy bejáratot, ennek az oldalnak az eredeti 1 tengelye mellett. (13. kép)

13. kép

A portikusz maradványai (négy toszkán fejezetes, négyzetes talapzaton álló vörös mészkő oszlopon nyugvó timpanon, az eredetnél eggyel kevesebb lépcsőfokkal megemelve) immár a mögötte értelmezhetetlen kiosztású egykori főhomlokzat középtengelyében helyezkednek el, beomlott nyeregtetővel, kiszakadt gerendázattal. A timpanonból eltűnt a családi címer, a képszék domborműves díszítése és az évszám. A megmaradt fa gerendázat teljesen korhadt, a portikusz profilizott párkánnyal lezárt üres képszéke is csak a timpanon alatt maradt meg. (14-15. kép) Megmaradt a pinceszellőző vörös mészkő lábzatba vágott nyílása és az eredeti vas pántok egy része.

14-15. kép

A jelenleg 6 tengelyes ÉNy-i oldalhomlokzaton helyezkedik el az egykori orvosi rendelő bejárata, megközelítően az eredeti ajtónyílás tengelyében. Bal oldalán 3 újonnan nyitott mellék helyiség ablak, jobb oldalán egy eredeti és egy újonnan nyitott ablak látható. (16. kép)

16-17. kép

Az ÉK-i eredetileg 1+3+1 tengelyes reprezentatív hátsó homlokzat eredeti ablaknyílásai részben befalazva (a két szélső tengelyben), helyükre részben új mellék helyiség ablakok kerültek. (17. kép)

Itt kell megjegyezni, hogy a homlokzatok nyílásain már sehol sem maradtak meg az eredeti *asztalosszerkezetek*.

A DK-i homlokzat jobb oldalához egy újonnan épített 3 tengelyes, lapostetős *toldalék* csatlakozik. A homlokzat bal oldalán található a vörös mészkő keretes *pincelejáró*, még meglévő eredeti vas pántokkal. Kő keretét kifordították a helyéből. Mellette újonnan nyitott *bejárat* az épületbe.

A *pince* dongaboltozatos, egy fülkés helyiségből áll. (18-19. kép)

18-19. kép

A *tető* eredetileg két állószékes, középszelemenes fedélszékkal, fagerendás alsó-felső deszkaborítással. A deszkákon valószínűleg agyagtapasztás és padlástéglás fedés volt, a szétszórt maradványokból ítélve, ami lehetővé tette a padláson a termény tárolását. A *kontytetőt* hornyolt tatai *cserép borította*.

A homlokzat teljes átépítésétől eltekintve, ez az épület legrosszabb fizikai állapotban levő része. A nagy részt beszakadt fedélszék és tető védelmére ideiglenes fóliás takarás készült. (20-21. kép)

20-21. kép

Összefoglaló értékelés:

A kúria harmonikus arányú homlokzat elrendezésével és szokatlanul gazdag *figurális homlokzattá díszítésével emelkedett ki* az egykori kúriaépítészet sablonjából.

Ezekből az *egyedi értéket képviselő elemekből* ma már semmi sincs meg, visszaállításuk nem lehetséges.

Az épület rendkívül rossz fizikai állapotban van. A többszörös szakszerűtlen, a kúria történeti, de egyáltalán, az épület építészeti kvalitásait messzemenően figyelmen kívül hagyó *átalakítások, majd a vandalizmus, és az időjárási viszonyok* együttes hatására a kúria a jelenlegi fizikai állapotában olyan arányban *veszítette el* a védelem alapját képező *eredeti műemléki értékeit*, hogy az újraépítés utáni épület a négy vörös mészkö oszlopon és lépcsőn kívül nem tudna már semmilyen történeti értéket felmutatni.

A történeti épülettípus jellemzőihez tartozó *tervezett park* szintén olyan elvadult állapotban van, hogy esetleges megmaradt értékeinek megállapítását és felmérését csak történeti kertekkel foglalkozó szakember tudná elvégezni és megítélni.

Értékleltár

A történeti kutatás, a statikai szakvélemény és a helyszíni bejárás tapasztalatainak összevetése alapján megállapítható, hogy az épület olyan mértékben veszítette el eredeti, egykor védelemre érdemes egyedi műemléki és építészeti értékeit, hogy azokat helyreállítással visszaszerezni már nem tudja.

*Az épület elhordott, tönkretett és megsemmisült részleteit olyan arányban kellene pótolni, hogy az új épület, véleményem szerint **műemléki szempontból értékelhetetlen** lenne.*

A kúriát egykor környező park rekonstrukciója nélkül pedig még kevésbé állítható vissza az ingatlan történeti értéke.

- ❖ Mindezeket figyelembe véve megállapítható, hogy **az épület eredeti anyagában megtartandó műemléki értékkel nem rendelkezik.**

- ❖ Mindazonáltal a helyreállítás során *érdemes lenne* legalább a két hosszanti (DNY-i fő-, és ÉK-i egykor reprezentatív) homlokzatán az eredeti nyílásokat visszaállítani:
 - A megmaradt kő kereteket megtisztítani, kijavítani, a nyílások eredeti vakolatkereteit, ahogy lehet, rekonstruálni. Ez nem vonatkozik a domborműves díszítésekre, eredeti sablonok nélkül történeti hamisítás lenne a pótlásuk.
 - Megtartandó a portikusz négy vörös mészkő oszlopa a talapatokkal és a fejezetekkel együtt, valamint az eredeti lekerekített vörös mészkő lépcsőfokok. A betemetett alsó lépcsőfokot ki kell bontani a földből.
 - A timpanont a jelenlegi formájában újra kell építeni, a profilozásról levett minta alapján.

- ❖ A vörös mészkő lábazatot az összes homlokzaton ki kell egészíteni és javítani.

- ❖ Az eredetileg kifalazott, profilozott ereszpárkányt levett minta alapján újra kell húzni az összes homlokzaton.

- ❖ Mivel eredeti asztalos- és lakatosszerkezet nem maradt, a nyílászárókat a klasszicista stílushoz igazodó fa-, és fém szerkezetekkel kell kialakítani.

- ❖ A tervezés során messzemenően figyelembe kell venni az épület elveszített kvalitásait, és az újrahasznosítás során annak szellemében kell eljárni.

Budapest, 2016. május 14.

Dr. Váci Piroska

művészettörténész

szakértői nyilv.tart. sz.: 21-0252